

**UCHWAŁA NR VI/32/2019
RADY GMINY SZTABIN**

z dnia 10 kwietnia 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sztabin na lata 2019 -2022

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Sztabin uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sztabin na lata 2019 - 2022, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Sztabin.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady

Marcin Grzenda

Załącznik do uchwały Nr VI/32/2019

Rady Gminy Sztabin

z dnia 10 kwietnia 2019 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY SZTABIN
NA LATA 2019 - 2022

SZTABIN 2019

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	4
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	7
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	8
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	9
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	16
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	16
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	16
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	17
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020	17
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	19
5.2.1 Strategia rozwoju województwa podlaskiego.....	19
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego.....	20
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	24
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	24
6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	32
6.3. Zabytki archeologiczne.....	32
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	55
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	55
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	56
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	57
9. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad Zabytkami.....	63

9.1. Gminna ewidencja zabytków.....	63
9.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	64
9.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	64
9.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać dla tworzenia n. p. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych, organizacji festynów itp.	65
9.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	69
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
11. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	70
12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	71

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Sztabin na lata 2019-2022* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejskowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Sztabin jest gminą wiejską, położoną w północno-wschodniej części kraju, w północnej części województwa podlaskiego oraz południowej części powiatu augustowskiego, stanowiąc jedną z siedmiu tworzących go gmin. Położona we wschodniej części gminy miejscowość Sztabin, siedziba władz samorządowych i zarazem lokalny ośrodek handlowo – usługowy dla mieszkańców gminy, rozlokowana na prawym brzegu rzeki Biebrza, przy drodze krajowej nr 8, oddalona jest ok. 25 km od stolicy powiatu, Augustowa. W latach 1975–1998 gmina położona była w województwie suwalskim.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 363 km², co stanowi ok. 1,79% powierzchni województwa i 21,83% powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują ok. 50% powierzchni gminy, stąd jej dominującą funkcją jest rolnictwo, a 43,6% tereny leśne, których dwa rozległe kompleksy zajmują środkową i północno-wschodnią część gminy, będące pozostałościami po dawnych puszczech: Jamińskiej, Krasnoborskiej i Augustowskiej. Niemal 85% powierzchni gminy o szczególnych walorach przyrodniczych objęta jest różnymi formami ochrony przyrody, m. in. znajdują się tutaj: Biebrzański Park Narodowy z unikalnym ekosystemem największych mokradeł i torfowisk Europy Środkowej oraz będący ostoją łośia; 2 obszary chronionego krajobrazu, pokrywające się z czterema obszarami NATURA 2000.

Gmina zamieszkiwana jest przez 5149 mieszkańców (wg GUS z 2017 r.). Gęstość zaludnienia wynosi 14M/km² i jest znacznie niższa od średniej powiatowej – 35M. Strukturę osadniczą tworzy 39 sołectw: Balinka, Budziski, Cisów, Czarniewo, Czarny Las, Długie, Ewy, Fiedorowizna, Hruskie, Huta, Jagłowo, Jaminy, Janówek, Jasionowo, Jasionowo Dębowskie,

Jastrzębna Pierwsza, Jastrzębna Druga, Jaziewo, Kamień, Karoliny, Komaszówka, Kopiec, Kopytkowo, Krasnoborki, Krasnybór, Krylatka, Kunicha, Lebiezsin, Lipowo, Mogilnice, Motułka, Ostrowie, Podcisówek, Polkowo, Sosnowo, Sztabin, Ściokła, Wolne, Wrotki, obejmujących 51 miejscowości. Tereny gminy, które posiadają charakter wyspowy, okalają rozległe łąki i pastwiska nadrzeczne, ciekły wodne, lasy i bagna, tworzące naturalne granice z sąsiadującymi gminami:

- - od strony północnej z gminami – Augustów, Bargłów Kościelny,
- od zachodu z gminą Goniądz,
- od południowego zachodu z gminą Płaska,
- od południa z gminami Jaświły, Suchowola, Dąbrowa Białostocka,
- od wschodu z gminą Lipsk.

Jednostki osadnicze gminy łączy rozległa sieć dróg gminnych, kilkanaście odcinków dróg powiatowych o łącznej długości ok. 90 km, droga krajowa nr S8 Białystok – Augustów, długości 12,5 km, oraz 10. km odcinek drogi wojewódzkiej nr 664 Augustów – Lipsk. Przez teren gminy przebiega jednotorowa linia kolejowa na trasie Białystok – Sokółka – Augustów – Suwałki – Trakiszki (*Rail Baltica*), również prowadzą dwie śródlądowe drogi wodne – rzeką Biebrza i Kanałem Augustowskim, który łączy Biebrzę z rzeką Niemen.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej, gmina położona jest w makroregionie Nizina Północnopodlaska, w obrębie mezoregionów: Równina Augustowska (północna część gminy) i Kotlina Biebrzańska (południowa część). Rzeźba terenu jest niezbyt urozmaicona, została ukształtowana w czasie zlodowacenia północnopolskiego i częściowo środkowopolskiego. Przeważają tereny płaskorówninne, a tylko niewielką część zajmują tereny faliste i pagórkowate. Deniwelacja pomiędzy głównymi jednostkami morfologicznymi sięga niespełna 44 m – najwyższy punkt położony jest na tzw. Wyspie Sztabińskiej, w okolicach miejscowości Podcisówek - ok. 153 m n.p.m., a najniżej położony jest obszar w okolicy wsi Jasionowo, w dolinie rzeki Biebrzy - 109 m n.p.m. Sieć wodna należy do zlewni rzeki Biebrza, silnie meandrującej, płynącej z północnego-wschodu na południowy-zachód, której dopływem są rzeki: Lebiezianka, Jastrzębianka, Olszanka, Kopytówka oraz Netta i pobudowany na pocz. XIX w. Kanał Augustowski. Tylko północno-wschodni skrawek gminy z przepływającą Wołkuszanką należy do zlewni Niemna. Poza rzekami występują licznie tereny podmokłe typu bagna, mokradła i torfowiska oraz rowy. Gmina jest obszarem niezbyt zasobnym w surowce mineralne. Występują tylko zasoby pospolitych piasków i żwirów, a także złoża torfów.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają epok prehistorycznych. We wczesnym średniowieczu było to terytorium osadnictwa ludów zachodniobałtyjskich, zasiedlone przez plemiona Jaćwingów, które nie stworzyły państwowych. W

wyniku walk międzyplemiennych, licznych wypraw Rusinów, Prusów, Litwinów, Mazowszan, a później przez krucjatę Zakonu Krzyżackiego, który podbił w 1283 r. omawiany obszar, osadnictwo to zostało zakłócone i ostatecznie przerwane. Nielicznie pozostali Jaćwingowie zostali rozproszeni, a ich dawne ziemie przez długi czas były wyludnione i porośły puszczą. Powrót osadnictwa na te obszary nastąpił w XV w. i na początku XVI w. Olbrzymią puszcę zaczęto dzielić na mniejsze jednostki, które przyjmowały nazwy od zarządzających nimi dworów myśliwskich. Na terenie obecnej gminy wydzielono dwie jednostki: Puszcę Jaminy oraz Puszcę Krasny Bór, którą w 1506 r. król Aleksander Jagiellończyk nadał Teodorowi Chreptowiczowi o przydomku Litawor. Pierwszym ośrodkiem osadniczym na terenie gminy stał się Krasnybór. Tutaj też była pierwsza siedziba Chreptowiczów, którzy byli fundatorami, zbudowanego w latach 1584-1594, kościoła oraz sprowadzili bazylianów, później dominikanów do sprawowania nad nim opieki. Kolonizację tych terenów rozpoczął i zakładał pierwsze wsie, fundował obiekty sakralne i zgromadzenia zakonne Adam Chreptowicz, podkomorzy nowogródzki. W poł. XVIII w. Joachim Chreptowicz, kanclerz wielki litewski, założył w dobrach krasnoborskich huty żelaza i szkła, ufundował kościół. Rozplanował rynek i wytyczył ulice w Osinkach, które jako sióło powstałe przy przeprawie przez Biebrzę, wymieniano już w 1598 r. Przekształcił też Osinki w miasto o nazwie Sztabin, o którym wzmianka w księgach parafialnych pojawia się w 1761 r. Natomiast w 1766 r. Chreptowicz uzyskał przywilej królewski na targi i jarmarki w Sztabinie. Córka Joachima Chreptowicza, dziedziczka dóbr krasnoborsko-sztabińskich wniosła je w wianie Michałowi Brzostowskiemu. Na początku XIX w. ich syn, hrabia Karol Brzostowski był twórcą tzw. Rzeczpospolitej Sztabińskiej, którą później zapisał poddanym, zreformował zadłużone dobra, rozbudował zakłady przemysłowe, podarował chłopom ziemię, szerzył oświatę, w jego hucie powstały odlewy żelazne potrzebne do śluz nowo budowanego Kanału Augustowskiego, utworzył Fundusz Fabryczny na utrzymanie i administrację fundacji, prowadził postępową politykę społeczno-gospodarczą. Po jego śmierci w 1854 r. działalność tę kontynuowała Fundacja Sztabińska.

Nie ominęły tych terenów siedemnasto- i osiemnastowieczne wojny szwedzkie, również epidemie chorób zakaźnych. Po III rozbiore Polski w 1795 r. zostały one wcielone do Prus Nowowschodnich, w 1807 r. znalazły się w Księstwie Warszawskim, potem w Królestwie Polskim pod zaborem rosyjskim. Ówczesni mieszkańcy tych terenów czynnie wspierali zrywy niepodległościowe - powstania listopadowe 1830 r. i styczniowe 1863 r., w którym poległo wiele osób m.in. z oddziału Konstantego Ramotowskiego ps. "Wawer", lub poniosło inne konsekwencje – konfiskatę majątków, upadek Rzeczpospolitej Sztabińskiej czy zsyłki na Syberię. W 1897 r. Sztabin został pozbawiony praw miejskich. W czasie I wojny światowej tereny gminy były miejscem długotrwałych walk na linii Biebrzy, podczas których

zniszczono zabudowę wielu wsi, w tym Sztabina, a gmina do lipca 1919 r. pozostawała pod okupacją niemiecką. Podczas II wojny światowej zarówno radziecki, jak i od czerwca 1941 r. hitlerowski okupant represjonował mieszkańców gminy. Szerzyły się aresztowania, deportacje, masowe egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych, wysiedlenia, dokonano eksterminacji ludności żydowskiej. Mieszkańcy gminy stawiali czynny opór, walcząc w oddziałach partyzanckich. Poległych upamiętniają obecnie liczne tablice memoratywne. Okres tuż powojenny zapisał się niemniej tragicznymi skutkami. W tzw. obławie lipcowej aresztowano z terenu gminy 126 osób i wywieziono w nieznane.

Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej 31 lipca 1944 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, gwara, legendy, postaci, nazewnictwo i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Sztabin na lata 2019-2022* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków, podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad

zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r., poz. 994 ze zm.).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2067), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),

b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2067)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji

- zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
 - 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,

- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r., poz. 994 ze zm.)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018, poz. 799 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2018, poz. 1614)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1945)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r., poz. 121 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu

terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2018 r., poz. 1202 ze zm.)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a

ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2018 r., poz. 1445 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 7 ust. 1 pkt 6), iż grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków zwolnione są z podatku od nieruchomości, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 369)

Zgodnie z art. 1 pkt 1 ustawy grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

1. poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego;
2. osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość;
3. sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych;
4. jeńców wojennych i osób internowanych;
5. uchodźców z 1915 r.;
6. osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.;
7. ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów;
8. osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

- Zgodnie z art. 1 pkt 3 cmentarzami wojennymi są cmentarze, przeznaczone do chowania zwłok osób wymienionych w pkt. 1 artykułu, a w pkt 4 ustawodawca zaleca grupowanie grobów

wojennych na cmentarzach wojennych.

- W art. 2. Ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

- Zgodnie z art. 5 ustawy przeprowadzanie robót ziemnych, wznoszenie pomników i innych urządzeń na cmentarzach i grobach wojennych wymaga zezwolenia wojewody.

- Zgodnie z art. 5a. zatwierdzanie planów cmentarzy wojennych oraz sprawy dotyczące ogólnego zarządu cmentarzy wojennych, a w szczególności sprawy związane z ewidencją,

remontem i utrzymaniem grobów i cmentarzy wojennych oraz sprawy związane z uregulowaniem własności gruntów, zajętych pod cmentarze wojenne, należą do zakresu działania wojewody.

- Zgodnie z art. 6 pkt. 1 groby i cmentarze wojenne pozostają pod opieką Państwa. Zwierzchni nadzór nad nimi polegający na sprawdzaniu i kontrolowaniu działań podległych jednostek pod względem legalności i podejmowania w tym zakresie decyzji administracyjnych sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z zachowaniem uprawnień przysługujących Kościołom i innym związkom wyznaniowym oraz wójtom (burmistrzom, prezydentom miast) na podstawie ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. poz. 912)

a Koszty budowy i utrzymywania, w tym remontów, grobów i cmentarzy wojennych są ponoszone ze środków

budżetu państwa (art. 6 pkt 2 ustawy), Wojewoda może, w drodze porozumienia, powierzyć jednostce samorządu terytorialnego obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych, z jednoczesnym przekazaniem odpowiednich funduszy, jeżeli jednostka samorządu terytorialnego nie przejmie tego obowiązku bezpłatnie (art. 6 pkt 3 ustawy).

- Zgodnie z art. 6 pkt 4 b minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przekazywać

podmiotom wskazanym w ust. 4, jak również jednostkom samorządu terytorialnego, związkom wyznaniowym i innym podmiotom sprawującym opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi, środki finansowe na wykonywanie zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi.

- Zgodnie z art. 7 pkt. 1 bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 pkt 2 ustawy)

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i

aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,

- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r.

W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Podlaskiego Uchwałą Nr XXXV/438/06 z dnia 30 stycznia 2006 r.

Strategia określa misję rozwoju województwa, wyznacza cele i przyporządkowuje im priorytety. Realizacja Strategii pozwoli na zwiększenie spójności społeczno-ekonomicznej i konkurencyjności regionu poprzez stworzenie warunków do pełniejszego wykorzystania jego potencjału.

Sformułowano misję województwa, która w rozwoju uwzględnia wykorzystanie walorów środowiska naturalnego, wielokulturowej tradycji i położenia przygranicznego. Określono cele strategiczne, którym podporządkowano określone priorytety i sposoby działania. Cel 5. „Rozwój turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego” ma być realizowany m. in. Poprzez:

- ewidencjonowanie i badanie zabytków, zwiększenie dbałości o muzea oraz współdziałanie z administracją rządową, samorządową, właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych w zakresie ich restauracji, konserwacji i zagospodarowania,
- wsparcie terenów tzw. „ściany wschodniej” z jej unikalnym w skali kraju budownictwem drewnianym i krajobrazem kulturowym poprzez ochronę zabytkowych zabudowań i aktywizację turystyki.

W ramach Priorytetu II. „Infrastruktura społeczna”, działanie 2. „Rozwój kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego” założono:

- podwyższenie standardów bazy materialnej instytucji kultury oraz jej modernizacja i rozbudowa stosowna do potrzeb, tworzenie ośrodków i centrów kultury, multikin oraz instytucji służących rozwojowi kultur mniejszości narodowych,
- tworzenie innych nowych instytucji kultury, szczególnie w siedzibach powiatów, z wykorzystaniem w pierwszej kolejności obiektów zabytkowych przydatnych do tej funkcji,

- wspieranie imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i regionalnym oraz dbałość o powstanie nowych (w miarę potrzeb o zasięgu rozszerzonym poza granice kraju),
- inspirowanie i wspieranie rozwoju kultury ludowej i amatorskiej, w tym folkloru i rękodzieła ludowego, twórczości profesjonalnej oraz amatorskiego ruchu artystycznego z uwzględnieniem specyficznego w województwie podlaskim zróżnicowania etnicznego, narodowościowego i religijnego, a także ich promocji w kraju i za granicą,
- prowadzenie wielostronnej edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem edukacji regionalnej,
- ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego i historycznych form obiektów zabytkowych, a w szczególności wykorzystanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji, zwłaszcza na potrzeby turystyki i działalności kulturalnej,
- zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych,
- identyfikacja i promocja produktów tradycyjnych województwa podlaskiego, z wykorzystaniem Listy Produktów Tradycyjnych,
- wspieranie społeczności lokalnych w zachowaniu tradycyjnej, wiejskiej zabudowy, zwłaszcza na terenach o dużym potencjale turystycznym,
- dbałość o tradycje narodowe i kulturowe.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Podlaskiego Uchwałą Nr IX/80/03 z dnia 27 czerwca 2003 r.

W rozdz. III „Uwarunkowania wewnętrzne zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego, pkt 2. „Środowisko kulturowe” przedstawiono uwarunkowania historyczne rozwoju osadnictwa i środowiska kulturowego. Wymieniono najcenniejsze obszary i obiekty zabytkowe: zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, obiekty sakralne, obiekty użyteczności publicznej, zespoły dworsko- i pałacowo-parkowe, zabytki techniki, obiekty militarne, cmentarze, miejsca kultu religijnego, stanowiska archeologiczne. Wskazano, iż wykorzystanie potencjału kulturowego dla rozwoju turystycznej funkcji województwa powinno być sprzężone z wykorzystaniem jego potencjału przyrodniczego. Dotyczyć to powinno w szczególności tych sytuacji, w których obiekty znaczące dla dziedzictwa kulturowego położone są w obszarach lub sąsiedztwie obszarów o bardzo wysokich walorach środowiska przyrodniczego, mających dobrą dostępność komunikacyjną i zachowany folklor lokalny.

W rozdz. V „Zasady zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt 3. przedstawiono zasady ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego:

a) zasady ogólne wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- szczególna ochrona tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
 - uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
 - harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego, jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
 - tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerwy kulturowe i obszary krajobrazu historyczno-kulturowo – przyrodniczego,
 - priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
 - wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa,
- b) ochrona i tworzenie nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego określone w części dot. wartości kulturowych przez służby Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, dotyczące:
- kształtowania krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego, zespołów jednostek osadniczych i ich otoczenia,
 - kształtowania form architektonicznych i gabarytów zabudowy harmonizujących z istniejącymi walorami kulturowymi zabudowy,
 - stosowania materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia nawiązujących do tradycji lokalnych,
- c) ochrona i rewaloryzacja obszarów zabytkowych zgodnie z wnioskami i uzgodnieniami z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Białymstoku, w tym:
- zachowanie historycznych założeń urbanistycznych (objętych strefami ochrony konserwatorskiej), a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów, itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
 - zapewnienie stosownej ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
 - twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
 - lokalizowanie funkcji użytkowych nie kolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,

- eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych ze strefami ochrony konserwatorskiej,
- poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego,
- poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
- poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i proekologiczne systemy energetyczne,

d) ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych

z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej poprzez zapewnienie:

- funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
- obowiązku uzgodnienia z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia,

e) ochrona przed dewastacją i określenie warunków udostępnienia obiektów archeologicznych oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na obiekty nieznanego pochodzenia w trakcie prowadzenia robót ziemnych,

f) tworzenie wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności na bazie:

- przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, takich jak: ulice, place, pasáže, ciągi piesze, skwery, zieleń parkowa i tereny sportowo-rekreacyjne,
- interesujących programowo i architektonicznie aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych i ich zagospodarowania,
- wykorzystania w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo – rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu zabudowy,
- rozmieszczenia akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
- stosowania zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów zabudowy i z dbałością o sylwetę przestrzenną całości jednostek osadniczych,

- harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej zabudowy (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków

WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTYCH W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY SZTABIN							
LP	MIEJSCOWOŚĆ	POWIAT	GMINA	ADRES	NAZWA	NR REJESTRU	L. DZ.
1	Cisów	augustowski	Sztabin		zespół dworski	A-96 (d. 29) z dn. 2.05.1979 r.	kult.V-2b-29-30-57
2	Cisów	augustowski	Sztabin		dwór murowany	A-96 (d. 101) z dn 7.12.1957 r.	kult.V-2b-101-30-57
3	Cisów	augustowski	Sztabin		oficyna dworska	A-96 (d. 102) z dn 7.12.1957 r.	kult.V-2b-102-31-57
4	Cisów	augustowski	Sztabin		park dworski	A-96 (d. 103) z dn. 7.12.1957 r.	kult.V-2b-103-32-57
5	Czarny Las	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
6	Ewy	augustowski	Sztabin		cmentarz wojenny z I wojny św.		
7	Jagłowo	augustowski	Sztabin		układ ruralistyczny		
8	Jagłowo	augustowski	Sztabin		kaplica p.w. Matki Bożej		
9	Jagłowo	augustowski	Sztabin		cmentarz wiejski		
10	Jagłowo	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu II wojny św.		
11	Jaminy	augustowski	Sztabin		zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mateusza	36 z dn. 23.05.1979 r.	KL.WKZ 534/36/d/79
12	Jaminy	augustowski	Sztabin		kościół p.w. św. Mateusza	36 z dn. 23.05.1979 r.	KL.WKZ 534/36/d/79

13	Jaminy	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
14	Jaminy	augustowski	Sztabin		4 kapliczki (2 drewniane) w zespole kościoła p.w. św. Mateusza	36 z dn. 23.05.1979 r.	KL.WKZ 534/36/d/79
15	Jaminy	augustowski	Sztabin		ogrodzenie z bramami w zespole kościoła p.w. św. Mateusza	36 z dn. 23.05.1979 r.	
16	Jaminy	augustowski	Sztabin	Jaminy nr 16	drewniana plebania ob. dom mieszkalny nr 16	148 z dn. 6.12.2006 r.	RZ-440-55/ZC/05
17	Jaminy	augustowski	Sztabin	Jaminy nr 16	drewniana stodoła plebańska w zagrodzie nr 16	148 z dn. 6.12.2006 r.	RZ-440-55/ZC/05
18	Jaminy	augustowski	Sztabin		cmentarz rzymskokatolicki	873 z dn.18.11.1991 r.	KL.WKZ 534/873/d/91
19	Jaminy	augustowski	Sztabin	Jaminy nr 18	budynek mieszkalny- chałupa nr 18		
20	Janówek	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
21	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	nr siedliska nn.	zespół dworsko- folwarczny		
22	Jastrzębna Pierwsza	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
23	Jastrzębna Pierwsza	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
24	Jastrzębna Pierwsza	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
25	Jastrzębna Pierwsza	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		

26	Jastrzębna Pierwsza	augustowski	Sztabin		mogła wojenna z okresu I wojny św.		
27	Jastrzębna Druga	augustowski	Sztabin	Jastrzębna Druga nr 29	budynek mieszkalny- chałupa nr 29		
28	Jastrzębna Druga	augustowski	Sztabin	Jastrzębna Druga nr 60	budynek mieszkalny- chałupa nr 60		
29	Jastrzębna Druga	augustowski	Sztabin	Jastrzębna Druga nr 74A	budynek mieszkalny- chałupa nr 74 a		
30	Jastrzębna Druga	augustowski	Sztabin	Jastrzębna Druga nr 75	budynek mieszkalny- chałupa nr 75		
31	Jastrzębna Druga	augustowski	Sztabin	Jastrzębna Druga nr 78	budynek mieszkalny- chałupa nr 78		
32	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 2	budynek mieszkalny- chałupa ze stajnia w zagrodzie nr 2		
33	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 2	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 2		
34	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 2	budynek gospodarczy, obora wraz chlewem w zagrodzie nr 2		
35	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 53	budynek gospodarczy, obora wraz z chlewem w zagrodzie nr 53		
36	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr siedliska 55	budynek mieszkalny-chałupa nr 55		
37	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 55	budynek gospodarczy , obora wraz z chlewem w zagrodzie nr		

					55		
38	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 55	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 55		
39	Jastrzębna	augustowski	Sztabin	Jastrzębna nr 60	budynek mieszkalny-chałupa nr 60		
40	Jaziewo	augustowski	Sztabin		układ ruralistyczny		
41	Jaziewo	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
42	Jaziewo	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
43	Krasnoborki	augustowski	Sztabin		budynek dawnej szkoły		
44	Krasnybór	augustowski	Sztabin		kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP	236 z dn. 25.10.1966 r. i 40 z dn.24.05.1079 r.	KL-III-1/236/65 i KL.WKZ 534/40/d/79
45	Krasnybór	augustowski	Sztabin		cmentarz przykościelny	40 z dn. 24.05.1979	
46	Krasnybór	augustowski	Sztabin		kaplica cmentarna p.w. św. Rocha	663 z dn.10.03.1989 r.	KL.WKZ 534/663/d/89
47	Krasnybór	augustowski	Sztabin		cmentarz rzymskokatolicki	874 z dn. 18.11.1991 r.	KL.WKZ 534/874/d/91
48	Krasnybór	augustowski	Sztabin	Krasnybór nr 6	budynek mieszkalny- chałupa nr 6		
49	Krasnybór	augustowski	Sztabin	Krasnybór nr 7	budynek mieszkalny- chałupa nr 7		
50	Krasnybór	augustowski	Sztabin	Krasnybór nr 15	budynek mieszkalny- chałupa nr 15		

51	Krasnybór	augustowski	Sztabin	Krasnybór nr 17	budynek mieszkalny- chałupa nr 17		
52	Mogielnice	augustowski	Sztabin		układ ruralistyczny		
53	Mogielnice	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		
54	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 22	zagroda wiejska nr 20		
55	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 20	budynek mieszkalny-chałupa z oborą nr 20		
56	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 22	budynek mieszkalny-chałupa z oborą nr 22		
57	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 22	budynek gospodarczy, chlew w zagrodzie nr 22		
58	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 22	budynek gospodarczy, spichlerz w zagrodzie nr 22		
59	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 24	zagroda wiejska		
60	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 24	budynek gospodarczy, spichlerz w zagrodzie nr 24		
61	Mogielnice	augustowski	Sztabin	Mogielnice nr 24	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 24		
62	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
63	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
64	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny		

					św.		
65	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
66	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
67	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
68	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
69	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
70	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
71	Ostrowie	augustowski	Sztabin		mogiła wojenna z okresu I wojny św.		
72	Ostrowie	augustowski	Sztabin	Ostrowie nr 21	budynek mieszkalny- chałupa nr 21		
73	Ostrowie	augustowski	Sztabin	Ostrowie nr 27	budynek mieszkalny- chałupa nr 27		
74	Ostrowie	augustowski	Sztabin	Ostrowie nr 27	budynek gospodarczy- chlew, obora, kurnik w zagrodzie nr 27		
75	Ostrowie	augustowski	Sztabin	Ostrowie nr 28	budynek mieszkalny nr 28		
76	Ostrowie	augustowski	Sztabin	Ostrowie nr 28	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 28		

7				Ostrowie nr 33	budynek mieszkalny- chałupa nr 33		
7	Ostrowie	augustowski	Sztabin				
78	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 17	budynek mieszkalny nr 17		
79	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 17	budynek gospodarczy w zagrodzie nr 17, obora		
80	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie 17	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 17		
81	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 45	budynek gospodarczy obora wraz z chlewem w zagrodzie nr 45		
82	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 45	budynek gospodarczy, obora w zagrodzie nr 45		
83	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 45	budynek gospodarczy, suszarnia w zagrodzie nr 45		
84	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 48	budynek mieszkalny- chałupa nr 48		
85	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 48	budynek gospodarczy, stodoła z chlewem w zagrodzie nr 48		

86	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 49	budynek mieszkalny- chałupa nr 49		
87	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 49	budynek gospodarczy, stodoła w zagrodzie nr 49		
88	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 49	budynek gospodarczy, obora z chlewem w zagrodzie nr 49		
89	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr 50	budynek gospodarczy, stodoła z częścią mieszkalny nr 50		
90	Ostrowie Biebrzańskie	augustowski	Sztabin	Ostrowie Biebrzańskie nr50	piwnica w zagrodzie nr 50		
91	Sztabin	augustowski	Sztabin		układ urbanistyczny		
92	Sztabin	augustowski	Sztabin	ul. Augustowska	kościół parafialny p.w. św. Jakuba Apostoła	659 z dn. 10.03.1989.	KL.WKZ 534/659/d/89
93	Sztabin	augustowski	Sztabin		cmentarz rzymskokatolicki		
94	Wrotki	augustowski	Sztabin		kapliczka przydrożna		

6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Sztabin do rejestru zabytków ruchomych wpisane są dwa zespoły obiektów stanowiących wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Mateusza w Jaminach i kościoła p.w. Zwiastowania NMP w Krasnymborze oraz dwa obiekty pojedyncze: pomnik Joachima Chreptowicza w Sztabinie, wykonany po 1812 r. w hucie Karola Brzostowskiego oraz pomnik nagrobny Wiktorii Rymaszewskiej na cmentarzu w Krasnymborze z 1850 r.

6.3. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności człowieka wraz z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać dla dobra ogółu i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne, dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne, dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej kultury, którzy z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

Obszar gminy Sztabin został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach,

instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe. Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe,
- budowa dróg, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami i jeziorami. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytny.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Sztabin:

(źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku Delegatura w Suwałkach).

Spis stanowisk archeologicznych gm. Sztabin

	Nr AZP	Miejscowość	Nr stan w msc.	Nr stan. na obszarze	Chronologia
	23-87				
		Hruskie	1	1	Obozowisko - epoka kamienia
		Hruskie	2	2	Ślad osadnictwa - epoka kamienia
		Hruskie	3	3	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
	23-86				
		Balinka	1	1	Osada- późne średniowiecze
	24-88				
		Jasionowo	17	35	Ślad osadniczy-okres nowożytny
		Jasionowo	18	36	Kopiec (grodzisko stożkowe?)-okres nowożytny
		Jasionowo	19	37	Ślad osadnictwa- mezolityczna epoka żelaza; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
	24-87				
		Hruskie	4	1	Ślad osadnictwa - mezolityczna epoka żelaza; Osada-późne średniowiecze
		Hruskie	5	2	Osada-późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Hruskie	6	3	Osada- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa - okres nowożytny
		Hruskie	7	4	Ślad osadnictwa-mezolityczna epoka żelaza
		Hruskie	8	5	Ślad osadnictwa- mezolit? Neolit?; Miejsce wytopu żelaza- epoka żelaza; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny

		Hruskie	9	6	Ślad osadnictwa- mezolit? neolit?; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Hruskie	10	7	Ślad osadnictwa- paleolit schyłkowy; Osada - późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Hruskie	11	8	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna II	1	9	Ślad osadnictwa-okres wpływów rzymskich -okres wędrowek ludów
		Jastrzębna Majątek	1	10	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	2	11	Ślad osadnictwa- paleolit schyłkowy? mezolit?; Ślad osadnictwa - późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	3	12	Ślad osadnictwa -paleolit schyłkowy
		Jastrzębna Majątek	4	13	Osada - późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	5	14	Obozowisko - mezolit? Neolit?; ślad osadnictwa - wczesne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny; Osada - okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	6	15	Ślad osadnictwa- mezolit? Neolit?; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	7	16	Ślad osadnictwa- mezolit? Neolit?
		Jastrzębna Majątek	8	17	Osada - późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	9	18	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; Osada- późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny

		Jastrzębna Majątek	10	19	Miejsce wytopu żelaza- epoka żelaza; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	11	20	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	12	21	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	13	22	Osada- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	14	23	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	15	24	Osada- późne średniowiecze; Osada- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	16	25	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	17	26	Ślad osadnictwa- mezolityczna epoka żelaza; Osada- późne średniowiecze; Osada- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	18	27	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	19	28	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna Majątek	20	29	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	21	30	Ślad osadnictwa- mezolityczna epoka żelaza
		Jastrzębna Majątek	22	31	Ślad osadnictwa- mezolityczna epoka żelaza
		Jastrzębna Majątek	23	32	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jastrzębna II	2	33	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna II	3	34	Obozowisko- mezolit
		Jastrzębna II	4	35	Ślad osadnictwa-okres nowożytny

		Jastrzębna II	5	36	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Jastrzębna II	6	37	Ślad osadnictwa- mezolit? Neolit?; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Ostrowie	1	38	Ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze
		Ostrowie	2	39	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna II	7	40	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jastrzębna Majątek	8	41	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Ostrowie	3	42	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Komaszówka	3	43	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Komaszówka	4	44	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVI-XVII w.); Osada- okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
		Komaszówka	5	45	Ślad osadnictwa- mezolit; Ślad osadnictwa- okres
	24-86	Krasnybór	1	1	Obozowisko-epoka kamienia
		Krasnybór	2	2	Obozowisko - osada - mezolit- epoka żelaza
		Krasnybór	3	3	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa - późne średniowiecze

		Krasnybór	4	4	Ślad osadnictwa - epoka brązu - wczesna epoka żelaza
		Krasnybór	5	5	Ślad osadnictwa- mezolit-epoka żelaza
		Krasnybór	6	6	Obozowisko - osada - mezolit-epoka żelaza; Ślad osadnictwa- chronologia nieokreślona
		Krasnybór	7	7	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Krasnybór	8	8	Obozowisko- epoka kamienia
		Krasnybór	9	9	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Krasnybór	10	10	Ślad osadnictwa -epoka kamienia
		Lebiedzín	1	11	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- mezolit-epoka żelaza
		Lebiedzín	2	12	Obozowisko - osada- mezolit- epoka brązu; Ślad osadnictwa- chronologia nieokreślona; Osada? - późne średniowiecze
		Lebiedzín	3	13	Ślad osadnictwa- mezolit-epoka żelaza
		Lebiedzín	4	14	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzín	5	15	Ślad osadnictwa- neolit-średniowiecze; Osada- późne średniowiecze; Osada - okres nowożytny
		Lebiedzín	6	16	Ślad osadnictwa - mezolit-epoka żelaza

		Lebiedzin	7	17	Ślad osadnictwa- mezolit - epoka żelaza
		Lebiedzin	8	18	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzin	9	19	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	10	20	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Komaszówka	1	21	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Komaszówka	2	22	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Komaszówka	3	23	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza; Osada- późne średniowiecze-okres nowożytny
		Lebiedzin	11	24	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- neolit- średniowiecze; Osada- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Lebiedzin	12	25	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka brązu
		Lebiedzin	13	26	Ślad osadnictwa -epoka kamienia; Ślad osadnictwa- mezolit
		Lebiedzin	14	27	Ślad osadnictwa- neolit- wczesna epoka brązu
		Lebiedzin	15	28	Osada? - neolit- wczesna epoka brązu
		Lebiedzin	16	29	Ślad osadnictwa- epoka kamienia- wczesna epoka brązu
		Cisów	2	30	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- średniowiecze

		Balinka	2	31	Ślad osadnictwa- epoka kamienia-epoka żelaza; osada- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Balinka	3	32	Ślad osadnictwa- późny paleolit
		Balinka	4	33	Obozowisko- późny paleolit; Obozowisko- osada- mezolit- epoka brązu; Osada- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Balinka	5	34	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Osada- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Balinka	6	35	Ślad osadnictwa- późny paleolit; ślad osadnictwa- epoka kamienia; Osada- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Balinka	7	36	Obozowisko - epoka kamienia
		Balinka	8	37	Obozowisko - osada- mezolit- epoka żelaza; Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Balinka	9	38	Ślad osadnictwa- epoka kamienia- epoka żelaza
		Balinka	10	39	Obozowisko - osada- mezolit- epoka żelaza
		Długie	1	40	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Długie	2	41	Ślad osadnictwa- późny paleolit - mezolit

		Balinka	11	42	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Balinka 1	12	43	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Balinka i	13	44	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzin	17	45	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	18	46	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzin	19	47	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin !	20	48	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	21	49	Ślad osadnictwa- późny paleolit
		Lebiedzin	22	50	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	23	51	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka brązu
		Lebiedzin	24	52	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	25	53	Ślad osadnictwa- epoka żelaza
		Lebiedzin	26	54	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Krasnybór	11	55	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	27	56	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzin	28	57	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza; Ślad osadnictwa- późny średniowiecze- okres nowożytny
		Lebiedzin	29	58	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza

		Krasnybór	12	59	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Krasnybór	13	60	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Lebiedzin	30	61	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Cisów	3	62	Obozowisko - osada? - epoka kamienia; Ślad osadnictwa- mezolit- epoka brązu; Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza; huta szkła- okres nowożytny
		Cisów	4	63	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Cisów	5	64	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Cisów	6	65	Ślad osadnictwa- neolit- wczesna epoka brązu
		Cisów	7	66	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka brązu
		Dłużański Las	1	67	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	2	68	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	3	69	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	4	70	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	5	71	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	6	72	Ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze
		Lebiedzin	31	73	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Dłużański Las	7	74	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	8	75	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Lebiedzin	32	76	Ślad osadnictwa- mezolit- epoka żelaza
		Dłużański Las	9	77	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Dłużański Las	10	78	Ślad osadnictwa- epoka kamienia

		Długie	3	79	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Długie	4	80	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Dłużański Las	11	81	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Długie	5	82	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Długie	6	83	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Długie	7	84	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Długie	8	85	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Długie	9	86	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka żelaza
		Długie	10	87	Ślad osadnictwa -mezo- lityczna epoka żelaza
		Krylatka	1	88	Ślad osadnictwa -mezo- lityczna epoka żelaza
		Krylatka	2	89	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Krylatka	3	90	Osada- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Krylatka	4	91	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Cisów	8	92	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; Obozowisko - osada- mezo- lityczna epoka żelaza; Zespół dworsko - ogrodowy-
		Cisów	9	93	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Cisów	10	94	Karczma, domy oficjalistów i robotników folwarcznych - okres nowożytny
	24-85	Motułka	1	1	Ślad osadnictwa- mezo- lityczna epoka brązu
		Cisów	1	2	Ślad osadnictwa - epoka kamienia

	25-85	Ewy	1	1	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Karoliny	1	2	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Fiedorowizna	1	3	Ślad osadnictwa - mezolit? Neolit?
		Ewy	2	4	Ślad osadnictwa - okres nowożytny
		Janówek	1	5	Osada- okres nowożytny
		Janówek	2	6	Huta szkła-XVIII-XIX ?
			3	7	Osada- okres nowożytny; huta szkła- XVIII-XIXw.?
		Janówek	4	8	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; Ślad osadnictwa - okres nowożytny
		Janówek	5	9	Ślad osadnictwa- mezolit; ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Klonowo	1	10	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Kopiec	1	11	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; osada- okres nowożytny
		Kopiec	2	12	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza
		Kopiec	3	13	Ślad osadnictwa- okres nowożytny; huta szkła- XVIII-XIX w.?
		Kopiec	4	14	Osada - okres nowożytny; huta szkła - XVIII-XIX w. ?
		Sosnowo	1	15	Ślad osadnictwa- okres nowożytny

		Sosnowo	2	16	Ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu?; osada- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVI-XVII); ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVII-XIX)
		Sosnowo	3	17	Ślad osadnictwa- pradzieje; osada- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVI-XVII w.); ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVII-XIX w .)
		Sosnowo	4	18	ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVI-XVII w.); ślad osadnictwa- okres nowożytny (XVII-XIX w .)
		Sosnowo	5	19	Huta szkła- XVIII-XIXw. ?
		Sosnowo	6	20	Osada -późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Sosnowo	7	21	Huta szkła-XVIII-XIX w.?
		Fiedorowizna	2	22	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Fiedorowizna	3	23	Osada-okres nowożytny
		Huta	1	24	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Huta	2	25	Ślad osadnictwa- okres nowożytny; huta szkła- XVIII-XIX w.?
		Huta	3	26	Osada- okres nowożytny; Huta szkła- okres nowożytny (przed XIX w.) Huta szkła- XIX w. ?
		Huta	4	27	Osada -okres nowożytny; huta szkła- XVIII - XIX w.?
		Huta	5	28	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny- huta szkła-XVIII-XIX w.?
		Huta	6	29	Osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny

		Huta	7	30	Osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny; huta szkła- XVIII-XIX w.?
		Huta	8	31	Huta szkła- XVIII-XIX w.?
		Huta	9	32	Huta szkła- XVIII-XIXw.?
		Huta	10	33	Huta szkła-XVIII-XIX w.?
		Huta	11	34	Huta szkła- XVIII-XIXw.?
		Huta	12	35	Huta szkła- XVIII-XIX w.?
		Huta	13	36	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Huta	14	37	Ślad osadnictwa- mezolityczna epoka żelaza; huta szkła- XVIII- XIX w.?
		Huta	15	38	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Budziski	1	39	Osada- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny; huta szkła- XVIII-XIX w. ?
		Budziski	2	40	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Budziski	3	41	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
	25-86	Jasionowo	1	29	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jasionowo	2	30	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jasionowo	3	31	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jasionowo	4	32	Osada- okres nowożytny
		Jasionowo	5	33	Ślad osadnictwa- okres nowożytny

		Jasionowo	6	39	Osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Jasionowo	7	40	Osada-późne średniowiecze
		Jasionowo	8	41	Osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Jasionowo	9	42	Osada- późne średniowiecze
		Jasionowo	10	43	Osada- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jasionowo	11	44	Ślad osadnictwa- pradziej; ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza; ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jasionowo	12	45	Osada - późne średniowiecze
		Jasionowo	13	46	Osada- późne średniowiecze
		Jasionowo	14	47	Osada-późne średniowiecze
		Jasionowo	15	48	Osada- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jasionowo	16	49	Ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze
		Kamień	1	1	Ślad osadnictwa- okres wpływów rzymskich
		Kamień	2	18	Osada- okres nowożytny
		Kamień	3	19	Osada-późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Kamień	4	20	Osada-późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Kamień	5	21	Osada- okres nowożytny
		Kamień	6	50	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Kamień	7	51	Ślad osadnictwa- okres nowożytny

		Kamień	8	52	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	3	2	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	4	3	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Krasnoborki	6	7	Ślad osadnictwa- pradziej; ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	7	8	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	8	9	Ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze; osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	9	10	Osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	10	11	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze
		Krasnoborki	11	12	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	12	13	Ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	13	14	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Krasnoborki	14	15	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	15	16	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza

		Krasnoborki	16	17	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza
		Krasnoborki	17	22	Osada- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	18	23	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Krasnoborki	19	24	Osada-późne średniowiecze
		Krasnoborki	20	25	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; osada- okres nowożytny
		Krasnoborki	21	26	Ślad osadnictwa- średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki	22	27	Ślad osadnictwa- pradzieje
		Krasnoborki	23	36	Obozowisko? Osada? - mezolit- wczesna epoka żelaza
		Krasnoborki	24	37	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Krasnoborki	25	38	Ślad osadnictwa- neolit
		Wolne	1	28	Ślad osadnictwa- pradzieje; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Wolne	2	34	Osada- pradzieje; ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza
		Wolne	3	35	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Krasnoborki	26	56	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza
		Sztabin	10	57	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Sztabin	12	58	Ślad osadnictwa- późny paleolit; ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza

		Kamień	9	59	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Kamień	10	60	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza
	26-84	Jaziewo	1	1	Cmentarz epidemiczny - okres nowożytny?
		Mogilnice	1	2	Osada- późne średniowiecze-okres nowożytny
		Mogilnice	2	3	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jaziewo	2	4	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze-okres wczesnohistoryczny
		Jaziewo	3	5	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; osada? - okres nowożytny
		Jaziewo	4	6	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres nowożytny
		Jaziewo	5	7	Osada- późne średniowiecze- okres wczesno historyczny; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jaziewo	6	8	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres wczesnohistoryczny; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jaziewo	7	9	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Jaziewo	8	10	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres wczesnohistoryczny; osada- okres nowożytny
		Jaziewo	9	11	Ślad osadnictwa-pradzieje; ślad osadnictwa- późne średniowiecze-okres wczesnohistoryczny

		Jaziewo	10	12	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres wczesno -nowożytny
		Jaziewo	11	13	Osada-wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	12	14	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jaziewo	13	15	Osada- wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	14	16	Ślad osadnictwa- pradziej; osada? - okres nowożytny
		Jaziewo	15	17	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres wczesnohistoryczny
		Jaziewo	16	18	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- epoka brązu - wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	17	19	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; osada- okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów; ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres wczesnohistoryczny; osada- okres nowożytny
		Jaziewo	18	20	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	19	21	Osada- wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	20	22	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze- okres
		Jaziewo	21	23	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Jaziewo	22	24	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza
		Jaziewo	23	25	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad

		Jaziewo	24	26	Ślad osadnictwa- mezolit-wczesna epoka żelaza; ślad
		Jaziewo	25	27	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Wrotki	1	28	Ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Wrotki	2	29	Osada- późne średniowiecze- okres
	26-85	Sztuki	1	1	Obozowisko- epoka kamienia; osada- okres
		Kunicha Pogorzale	2	2	Obozowisko -epoka kamienia
		Kunicha Pogorzale	3	3	Obozowisko- epoka kamienia
		Kunicha Pogorzale	4	4	Obozowisko - epoka kamienia
	26-86	Sztabin	1	1	Ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu; ślad
		Sztabin	2	2	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Sztabin	3	3	Osada - neolit; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Sztabin	4	4	Ślad osadnictwa- neolit; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Sztabin	5	5	Obozowisko- mezolit
		Sztabin	6	6	Ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Krasnoborki kolonia	1	7	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu
		Krasnoborki kolonia	2	8	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu
		Krasnoborki kolonia	3	9	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Krasnoborki kolonia	4	10	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu
		Krasnoborki kolonia	5	11	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu
		Sztabin	7	12	Ślad osadnictwa- neolit
		Sztabin	8	13	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu
		Sztabin	9	14	Ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu

	27-84	Polkowo	1	1	Obozowisko- mezolit; obozowisko - neolit; obozowisko- wczesna epoka brązu
	27-85	Jagłowo	1	3	Ślad osadnictwa- pradzieje- neolit
		Czarniewo	1	4	Grodzisko - chronologia nieokreślona
	28-84	Jasionowo	1	86	Ślad osadnictwa- neolit; osada- późne średniowiecze
		Jasionowo	2	87	Ślad osadnictwa- epoka kamienia
		Jasionowo	3	88	Obozowisko/osada- epoka kamienia; osada- pradzieje; ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze; osada- późne średniowiecze/okres nowożytny
		Jasionowo	4	89	Ślad osadnictwa- pradzieje; osada- późne średniowiecze
		Jasionowo	5	90	Ślad osadnictwa- neolit?; osada-późne średniowiecze
		Jasionowo	6	91	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; osada-późne średniowiecze
		Jasionowo	7	92	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- epoka kamienia; ślad osadnictwa- późne średniowiecze
		Kopytkowo	1	93	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- późne średniowiecze; ślad osadnictwa- okres nowożytny
		Kopytkowo	2	94	Ślad osadnictwa- mezolit- wczesna epoka żelaza; ślad osadnictwa- wczesna epoka żelaza?

		Kopytkowo	3	95	Ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza; ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze
		Kopytkowo	4	96	Ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze
		Kopytkowo	5	97	Osada? - późne średniowiecze
		Kopytkowo	6	98	Ślad osadnictwa-mezołityczna epoka żelaza; osada? - późne średniowiecze
		Kopytkowo	7	99	Ślad osadnictwa- pradziej; osada - późne średniowiecze
		Kopytkowo	8	100	Cmentarz szkieletowy-chronologia nieokreślona
		Kopytkowo	9	101	Osada- neolit; osada- późne średniowiecze
		Kopytkowo	10	102	Osada- późne średniowiecze
		Kopytkowo	11	103	Osada- późne średniowiecze
		Kopytkowo	12	104	Ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza; osada- późne średniowiecze

		Kopytkowo	13	105	Ślad osadnictwa- mezołityczna epoka żelaza
--	--	-----------	----	-----	--

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sztabin zostało uchwalone przez Radę Gminy Uchwałą Nr XVI/156/04 z dnia 29 grudnia 2004 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. 2. „Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego gminy Sztabin”, pkt 2.4. „Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono opis fizjograficzny i chronologiczny osadnictwa na terenie gminy, wymieniono obiekty zabytkowe.

W rozdz. 4.4. „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” wydzielono jednostki architektoniczno-krajobrazowe, które powinny podlegać ochronie konserwatorskiej. Zgodnie z nimi przewidziano na terenie gminy następujące rodzaje ochrony:

- strefa „A” – ochrona całkowita, obejmująca obszary podlegające rygorom w zakresie utrzymania całych obiektów i obszarów o wartościach zabytkowych,
- strefa „B” – ochrona częściowa, obejmująca obszary podlegające rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy,
- strefa „K” – ochrona krajobrazu obejmująca obszar integralnie związany z zespołem zabytkowym,

Do ochrony całkowitej (strefa „A”) zakwalifikowano 29 jednostek architektoniczno-krajobrazowych, do ochrony częściowej (strefa „B”) zakwalifikowano 3 jednostki, zaś do ochrony krajobrazu (strefa „K”) 26 jednostek.

W jednostkach zakwalifikowanych do strefy „A” konieczne jest otoczenie pełną opieką obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz wpisanie do rejestru zabytków przewidzianych do włączenia do strefy ochronnej Kanału Augustowskiego. Ponadto we wszystkich strefach

niezbędne jest:

- narzucenie pewnych rygorów w zakresie utrzymania historycznie rozplanowanych struktur przestrzennych,
- utrzymanie istniejącej sieci drożnej,
- zachowanie form budownictwa mieszkalnego i gospodarczego,
- zalecenie, aby nowe domy i budynki gospodarcze oraz całe budownictwo letniskowo-rekreacyjne nawiązywało do form tradycyjnych związanych z tradycją obszaru; proponowane do realizacji obiekty powinny posiadać wysokie dachy dwuspadowe (kął nachylenia połaci od 40 do 60 stopni) oraz jedna kondygnacja; lokalizacja nowych obiektów nie powinna naruszać naturalnej konfiguracji terenu; korzystne dla środowiska naturalnego i krajobrazu jest stosowanie materiałów naturalnych takich jak drewno, cegła i kamień, przy pokrywaniu dachów należałoby stosować materiały ceramiczne (dachówki) lub drewno (wióry, gont).

Najważniejszym kierunkiem działania powinno być:

- narzucenie nowemu budownictwu pewnych rygorów, szczególnie istotne jest, aby wznoszone budynki nie zasłaniały widoków na obiekty zabytkowe w strefie „A” i „B” (np. niedopuszczalna jest lokalizacja takich obiektów w strefie Kanału Augustowskiego, na osiach widokowych kościołów w Krasnymborze i Sztabinie).

Na terenie gminy Sztabin wyznaczono obszar strefy Kanału Augustowskiego, który proponowany jest jako park kulturowy.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Sztabin nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązuje następujący miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, który zawiera zapisy uwzględniające ochronę zabytków:

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi: Sztabin, Ewy, Kamień i Krasnoborki przyjęty Uchwałą Nr VI/91/2003 Rady Gminy Sztabin z dnia 29 lipca 2003 r.

W § 1 pkt 1 d) przedstawiono zasady ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych: *Wszystkie stanowiska archeologiczne podlegają ochronie prawnej. Zakazuje się prowadzenia jakichkolwiek prac ziemnych inwestycyjno-budowlanych w obrębie stanowisk archeologicznych bez zgody Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wszelkie prace wykonywane w obrębie obiektu muszą być prowadzone pod nadzorem archeologa. Wyklucza się przekształcanie chronionego stanowiska i jego otoczenia, bądź użytkowania, które mogłoby spowodować degradację jego wartości naukowej i kulturowej. Inwestor ma obowiązek powiadomić Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku o wprowadzeniu jakichkolwiek zmian, przed przystąpieniem do wykonywania robót ziemnych*

na terenach podlegających ochronie archeologicznej wskazanych na rysunku planu.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Ukształtowane w długotrwałym procesie historycznym dziedzictwo kulturowe Gminy Sztabin wraz z jej rozwojem przestrzennym, nierozzerwalnie związane są z unikalnym w skali kraju środowiskiem naturalnym oraz ukształtowaniem terenu. Najważniejsze czynniki naturalne, to doliny Biebrzy i jej dopływów, bagna nadbiebrzańskie oraz sąsiedztwo lasów puszczańskich (obecnie objęte ochroną przyrodniczą), mających wpływ na powstanie i rozwój osadnictwa na terenie gminy. Gmina obejmuje rozległy teren o zróżnicowanej sieci osadniczej; od wsi skupionych typu rzędownego po luźniejsze formy przestrzenne – przysiółki, zabudowa kolonijna. Wsie zachowały przeważnie układy pierwotne n. p. Sztabin – układ urbanistyczny z XVIII w., Jaziewo - układ ruralistyczny z XVII w., Jagłowo- układ ruralistyczny z k. XVI w. W krajobrazie kulturowym znaczące miejsce zajmuje historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego. Charakterystyczne dla terenów gminy i najciekawsze obiekty będące przykładem tradycyjnego budownictwa wiejskiego północnego Podlasia, ujęte są w gminnej ewidencji zabytków. Głównie są to domy i zabudowa gospodarcza z 2 poł. XIX w. oraz z pocz. XX w., wzniesione w miejscowościach: Mogilnice, Jaminy, Jagłowo, Jastrzębna, Jaziewo, Ostrowie. Budynki drewniane, parterowe, szerokofrontowe, na niskiej kamiennej podmurówce, często z ozdobnymi szczytami i ozdobami ciesielskimi nadokienników, okapników, naroży domów, nakryte dwuspadowymi dachami. Najstarsze usytuowane szczytem (Krasnybór), późniejsze kalenicą do przebiegającej drogi. Towarzyszące zabudowie mieszkalnej budynki inwentarskie i gospodarcze, w tym drewniane „świronki” i niszczące już piętrowe suszarnie tytoniu.

Układ drożny na niemal całym terenie gminy powstał w XVI-XIX wieku. Część dróg obecnie istniejących pokrywa się ze starymi szlakami odnotowanymi w źródłach n. p. droga do Grodna z terenów Państwa Zakonnego. Ważnym elementem w przestrzeni kulturowej zachodnich krańców gminy jest wodny szlak handlowy, zabytek polskiej kultury technicznej, zbudowany według projektu gen. Ignacego Prądzyńskiego, w latach 1824-1838, Kanał Augustowski, złożony z długich odcinków sztucznych przekopów oraz zespołu stopni piętrzących (na terenie gminy Sztabin śluza Dębowo. Kanałowi towarzyszy pochodzący z czasu jego budowy układ drożny.

Nieodłącznym elementem stanowiącym dominantę architektoniczną w krajobrazie wsi, są wieże i dachy kościołów wraz z towarzyszącą im zabudową w postaci kaplic, kapliczek oraz otaczających je ogrodzeń i bram, czyniąc zapis historii przekształceń architektury, rozwiązań i konstrukcji. Przykłady takie znajdziemy w Krasnymborze – najstarsza świątynia Suwalszczyzny i Sztabinie – murowane kościoły, a w Jaminach i Jagłowie – drewniane. Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz

kulturowy są cmentarze. Na terenie gminy są trzy, rzymskokatolickie, w Sztabinie, Jaminach i Krasnyborze, na terenie których znajdują się ciekawe nagrobki i krzyże, odlane w hucie twórcy Rzeczypospolitej Sztabińskiej hr. Karola Brzostowskiego, w tym najbardziej okazały, w formie kapliczki z 4 kolumnami z lanego żelaza, wykonany osobiście przez hrabiego dla ukochanej Wiktorii Wierzbickiej – Rymaszewskiej, znajdujący się w Krasnymborze. O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci. Miejsca takie i obiekty wpisane są nie tylko w świadomość lokalnych społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Znajdują się na cmentarzach parafialnych, przykościelnych, również w lasach. Liczne groby żołnierzy rosyjskich poległych w walkach nad Biebrzą w 1915 r. znajdują się w miejscowościach Ostrowie i Jastrzębna Pierwsza, groby żołnierzy z okresu I wojny światowej na cmentarzach w Ewach, Czarnienie. Na cmentarzu w Jaminach znajduje się zbiorowa mogiła 24 mieszkańców, rozstrzelanych przez Niemców w 1944 r., grobowiec niemieckich oficerów z wojny w 1915 r., a także grób szeregowych żołnierzy niemieckich. Cmentarz w Krasnymborze to miejsce pochówku powstańców styczniowych i rozstrzelanych mieszkańców w obławie augustowskiej 1945 r. W uroczysku Kozi Rynek postawiono pomnik na mogile powstańców styczniowych z oddziału płk. Konstantego Ramotowskiego „Wawra”, poległych 29 czerwca 1863 r. w bitwie z wojskami rosyjskimi podczas obrony obozu.

Na terenie gminy, zwłaszcza w jej południowej części, występują też charakterystyczne wyróżniki – kapliczki, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Pochodzą z 1 i 2 poł. XIX w. Kapliczki „budkowe”, konstrukcji zrębowej, zdobione są u szczytu żeliwnymi krzyżami. W środku obrazy religijne lub figurki Jezusa frasobliwego. Nieliczne pokryte jeszcze dranicą. Te małe budowle kultowe spotkamy m.in. w Jaminach, Janówku, Jaziewie, Lipowie, Mogilnicach.

Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

CISÓW – zespół dworski

Zespół dworski składający się obecnie z klasycystycznego dworu z lat 20. XIX w., klasycystycznej oficyny z przełomu XVIII/XIX w. oraz parku z XIX w., stanowił siedzibę hr. Karola Brzostowskiego, reformatora społeczno-gospodarczego i twórcy sławnej Rzeczypospolitej Sztabińskiej, który początkowo mieszkał w oficynie, pełniącej wówczas funkcję dworu, a następnie w latach 20. XIX w. pobudował obok murowany dwór. Zespół wchodził w skład dóbr krasnoborskich Chreptowiczów. Po śmierci hrabiego w 1854 r., mieściła się w nim administracja Rzeczypospolitej Sztabińskiej. Zespół usytuowany jest na wzgórzu, po zachodniej stronie drogi Sztabin-Augustów

Dwór klasycystyczny, murowany z cegły, tynkowany, na wysokim fundamencie z kamienia polnego, podpiwniczony. Założony na rzucie prostokąta, nakryty dachem

dwuspadowym z naczółkami, w połaciach którego umieszczono małe facjatki. W części północnej dwukondygnacyjny, w części południowej – jednokondygnacyjny. Wejście frontowe od południa poprzedzone gankiem kolumnowym, dźwigającym trójkątny szczyt. Wejście od strony ogrodu również z portykiem kolumnowym. Remontowany z przerwami od 1994 r. Obecnie trwa remont dachu z wymianą poszycia. Stan zachowania dobry.

Oficina zbudowana na przełomie XVIII i XIX wieku. Pierwotnie pełniła funkcję dworu – do lat 20. XIX w., kiedy K. Brzostowski pobudował dwór. Po jego śmierci należała do Fundacji Sztabińskiej. Budynek jednokondygnacyjny, na wysokiej podmurówce z kamienia polnego, murowany, z cegły, otynkowany, założony na rzucie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami. Wejście poprzedza kolumnowy ganek, zwieńczony trójkątnym szczytem z okulusem. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 70. XX w. Stan zachowania dobry.

Park założony w XIX w., na wzniesieniu, opadającym w kierunku północnym, otacza budynki dworu i oficyny, zachowany w okrojonym w stosunku do pierwotnego areale, o przetrzebionym drzewostanie mieszanym, współczesne nasadzenia krzewów, na jego obszarze usytuowany basen i fontanna. Na bieżąco utrzymany i pielęgnowany. Zespół dworski, na przestrzeni lat po wielokrotnych zmianach właścicieli, obecnie stanowi własność prywatną.

DĘBOWO

Śluza Dębowo jest pierwszą śluzą (licząc od strony Biebrzy) na szlaku Kanału Augustowskiego, położona jest na 0,35 km kanału. Jest to jedyna zabytkowa śluza na południowym odcinku kanału. Zbudowana w latach 1826-1827. Długość 43,9 m, szerokość 6,1 m, konstrukcja kamienno-ceglana, wrota drewniane. Nad śluzą przechodzi most drogowy. Pierwotny drewniany most został zniszczony podczas II wojny światowej, obecnie jest to konstrukcja betonowa.

Kanał Augustowski to unikatowe w skali europejskiej dzieło budownictwa wodnego z pierwszej połowy XIX wieku. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 kwietnia 2007 r. uznany został za pomnik historii. Celem ochrony pomnika historii jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, architektoniczno-techniczne oraz autentyczność i integralność drogi wodnej – Kanału Augustowskiego, będącego przykładem harmonijnego połączenia zabytku techniki z wartościami przyrodniczymi i kulturowymi krajobrazu, stanowiącego ponadto materialne świadectwo XIX-wiecznej kultury technicznej polskich inżynierów.

JAMINY – zespół kościoła par. p.w. św. Mateusza

Parafia powstała w połowie XVIII wieku. Pierwszą drewnianą świątynię p. w. św. Mateusza Apostoła ufundowała w 1755 r. księżna Teodora Sapieżyna z Sołtanów. W 1789

r. kościół wraz z całym wyposażeniem spłonął. Król Stanisław August Poniatowski w 1793 r. dla lepszego dochodu uposażył parafię w grunty i nakazał budowę nowego kościoła, która nie została zrealizowana. Zbudowano natomiast prowizoryczną kaplicę, krytą słomą. Dopiero w 1849 r. zbudowano kościół drewniany, przy którego budowie wykorzystano materiał z rozebranego kościoła modrzewiowego w Augustowie, pochodzącego z 1788 r. Nieopodal kościoła, już w 1831 r. pobudowano nową plebanię z 4 pokojami, kuchnią i drewnianymi podłogami, na kamiennym podmurowaniu. Teren przykościelny zajmuje cmentarz o nieregularnym kształcie, ogrodzony kamiennym murem z bramami, z 1871 r. Zespół sakralny tworzą: kościół drewniany, znajdujący się w centralnej części cmentarza, mur z kapliczkami, dwie drewniane kapliczki oraz znajdująca się w sąsiedztwie kościoła dawna plebania ze stodołą. Zespół kościelny utrzymany w dobrym stanie.

Kościół usytuowany w południowo-wschodniej części wsi, przy drodze do Sztabina. Wzniesiony z drewna iglastego na fundamentach z kamieni polnych, pokrycie dachowe naw, wież, zakrytych, składu wykonane z blachy. Konstrukcja ścian wieńcowa, zwęglowana na rybi ogon bez ostatków. Ściany naw bocznych i prezbiterium wzmocniono lisicami. Nastawy wież konstrukcji szkieletowej. Kościół nieorientowany, trójnawowy, korpus założony na rzucie prostokąta. Wydłużone, prostokątne prezbiterium zamyka trójboczna absyda. Na przedłużeniu naw bocznych znajdują się dwie nieco wysunięte przybudówki, które mieszczą zakrytą i skład. W partii frontowej kościoła mieści się prostokątna kruchta, ujęta dwiema trójkondygnacyjnymi wieżami na planach kwadratów. Wysmukłą bryłę kościoła przykrywa pięciospadowy dach, którego połacie boczne są przedłużone na nawy boczne. W kalenicy nad kruchtą i prezbiterium dwie sterczyny w formie miniaturowych wieżyczek zwieńczonych metalowymi krzyżami na kulach. Najwyższe części bryły – wysunięte przed lica ścian korpusu – wieże przekrywają ośmospadowe hełmy zwieńczone metalowymi krzyżami. Najniższe elementy budowli – przybudówki – przykryto dwuspadowymi daszkami. Elewacje trójosiowe, frontowa oszalowana poziomo na felc, boczne naw – pionowo z oblistwieniem. W latach 70. XX w. przeprowadzono remont fundamentów, szalunków zewnętrznych i pokryć dachowych. Remont generalny wewnątrz w latach dziewięćdziesiątych.

Kapliczki w ogrodzeniu cmentarnym, wzniesione w 2 poł. XIX w. murowane z kamieni polnych, nieotynkowane, nakryte dachami dwuspadowymi krytymi blachą, bezstylowe, południowym szczytem zwrócone w kierunku kościoła, założone na rzucie prostokąta. Północną ścianą szczytową, ślepą, włączone do muru. Wszystkie ściany są zwieńczone profilowanym gzymsem. W ścianach bocznych pojedyncze otwory okienne zamknięte ostrołukiem. Szczyty dachowe otynkowane i pobielone, również obramienia okien. W kalenicach nad wejściem osadzone kute krzyże. W latach 2016-2017 przeprowadzono remont kapliczek, również tych drewnianych ujętych w ewidencji zabytków.

Cmentarz założony pod koniec XVIII w., na wzniesieniu w centrum wsi, o powierzchni ok. 2 ha, o nieregularnym kształcie. Na cmentarzu znajdują się między innymi liczne nagrobki z końca XIX w., wykonane w hucie sztabińskiej, grób powstańca styczniowego, zbiorowy grób żołnierzy niemieckich z I wojny światowej oraz ludności cywilnej zamordowanej przez hitlerowców w czerwcu 1944 r. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1854 r.

Zagroda nr 16, na którą składają się dawna plebania i stodoła, usytuowana w centralnej części wsi, po południowej stronie drogi biegnącej przez wieś, w pobliżu kościoła i cmentarza parafialnego, którego kamienny mur od strony południowo-zachodniej stanowi granicę trójkątnej działki, z położoną na niej plebanią i stodołą. Ogrodzona płotem sztachetowym z bramą wjazdową. Stanowi obecnie własność prywatną.

Plebania, ob. dom mieszkalny, drewniana zbudowana w 1831 r., ustawiona na kamiennym fundamencie. Podwalina z belek ułożonych bezpośrednio na fundamencie. Wzniesiona na rzucie prostokąta, z gankiem od strony północno-wschodniej, wspartym na czterech kolumnach. Ozdobny detal - listwy z ażurowym, wyrzynanym wzorem trójliści i ozdobnie wycinane nadokienniki. Jednokondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym, kryty obecnie blachą, Dwa wejścia do budynku poprzedzone schodami betonowymi.

Stodoła drewniana z 1860 r. usytuowana w południowo-wschodniej części działki szczytem do drogi. Wzniesiona z bali w konstrukcji łączonej: sumikowo-łątkowej i wieńcowej. Naroża węglowane na obłap. Posadowiona na luźno ułożonych kamieniach polnych, częściowo wzmocnionych zaprawą cementową Dach dwuspadowy kryty blachą. Szczyty szalowane pionowo. Wzniesiona na rzucie prostokąta. Wnętrze podzielone na dwa sąsiedki i nieprzejezdne klepisko. W latach 70. XX w. wymieniono pokrycie dachu na blachę.

KRASNYBÓR – zespół kościoła par. p.w. Zwiastowania NMP

Kościół usytuowany we wsi na północnym skraju wzniesienia, w sąsiedztwie szosy Sztabin-Lipsk. Wzniesiony jako cerkiew bazylikańska w latach 1584-1589, której fundatorem był Adam Litawor Chreptowicz, ówczesny właściciel dóbr krasnoborskich. Kościół pełnił rolę świątyni klasztornej dla sprowadzonych tutaj z Grodna zakonników bazylikańskich, następnie bernardynów, a od 1684 do 1825 r. dla dominikanów. Potem zespół klasztorny został przejęty przez parafię (zniszczone zabudowania klasztorne zostały rozebrane na pocz. XX w.). Budowla murowana, orientowana, częściowo podpiwniczona, założona na planie centralnym krzyża greckiego, z węższą, wysoką na 30 m, masywną, czworoboczną w dolnych i ośmioboczną w górnej kondygnacji wieżą od zachodu. Prezbiterium i ramiona transeptu zamknięte półkoliście. Do prezbiterium przylegają znacznie niższe zakrystia i skarbczyk. Wnętrze przesklepione krzyżowo z wyrobioną w tynku pozorną siatką żeber. W kruchcie i

dolnej kondygnacji wieży – sklepienie krzyżowe, w zakrystii i skarbczyku – beczkowe. Z kruchty na wieżę do poziomu I kondygnacji prowadzą schody mieszczące się w grubości muru ściany. Siodłowe dachy korpusu kościoła i ostrosłupowy hełm wieży w kształcie czaszy zwieńczonej ośmioma arkadkami trójlistnymi nakrytymi dwuspadowymi daszkami znajdującymi się wokół ośmiobocznej piramidy z krzyżem na szczycie - kryte blachą miedzianą. Na bocznych elewacjach kościoła widoczne są łukowate nisze, będące pozostałością cel klasztornych, w podziemiach świątyni znajduje się krypta grobowa rodziny Chreptowiczów. Świątynia jest najstarszym obiektem sakralnym na Suwalszczyźnie. W latach 70. XX w. poddana kompleksowej renowacji. Remonty przeprowadzane na bieżąco.

Cmentarz przykościelny założony w XVI w., o niewielkiej powierzchni, otacza kościół. Obecnie teren trawiasty, zachowane pod murem ogrodzeniowym dwa nagrobki z piaskowca z krzyżami odlanymi w hucie sztabińskiej. Wokół muru współczesne nasadzenia drzew iglastych.

Cmentarz rzymskokatolicki założony w 1 poł. XIX w., w centrum wsi, na wzgórzu, po przeciwnej stronie kościoła, o powierzchni ok. 1,8 ha. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1850 r. Zachowało się również wiele żeliwnych pomników i krzyży z huty sztabińskiej, a wśród nich najpiękniejszy i najokazalszy, w formie neogotyckiej kapliczki, wykonany przez hrabiego Brzostowskiego dla Wiktorii Wierzbickiej – Rymaszewskiej, najwierniejszej współpracownicy.

Na terenie cmentarza znajduje się kaplica p.w. św. Rocha, wzniesiona w 1870 r. przez parafian, budowniczych - Mikuta i Drosell'a, w miejscu zniszczonego, istniejącego do 1830 r. kościoła drewnianego. W roku 1984 rozpoczęto rozbudowę kaplicy o kruchtę wraz z sygnaturką, którą ukończono w 1990 r., zaś w 1991 r. rozpoczęto prace remontowe wnętrza. Kaplica murowana z kamienia polnego, w części korpusu nawowego w postaci nieforemnych brył, w części kruchty obrobionego w regularne boki, tynkowana wewnątrz. Zbudowana na rzucie prostokąta z poligonalnie zamkniętym prezbiterium, przekryta pięciospadowym dachem, z niewielką wieżą nad fasadą, nad kruchtą wystawka dachowa tworząca sygnaturkę. Wnętrze o układzie trójnawowym. Utrzymana w dobrym stanie.

SZTABIN – kościół par. p.w. św. Jakuba Apostoła

Parafię erygowano 6 marca 1895 r. Przed jej erygowaniem obszar należący do obecnej parafii Sztabin, znajdował się w obrębie parafii Krasnybór. Pierwotnie msze św. w Sztabinie były odprawiane w kaplicy, przemianowanej ok. 1656 r. z cerkwi prawosławnej na kaplicę rzymskokatolicką. W 1804 r. Brzostowscy zbudowali nową, drewnianą kaplicę. W 1904 r. przeznaczono z Fundacji Sztabińskiej 30 tysięcy rubli na budowę kościoła murowanego. Parafianie ze swej strony ofiarowali robociznę. Autorem projektu świątyni był architekt Adam Piotrowski z Siedlec. W 1905 r. ks. Jakub Rólkowski, rozpoczął budowę

nowego kościoła. Konsekrował go 11 września 1910 r. biskup Antoni Karaś. Budynek kościoła położony jest w centrum wsi, przy trasie Augustów- Białystok. Otacza go ceglany mur. Kościół murowany, neogotycki. Dwunawowy korpus łączy się z transeptem z jednej strony znacznie wydłużonym, zamkniętym poligonalnie. Jednoprzęsłowe prezbiterium identycznie zamknięte ujęto z jednej strony kaplicą, z drugiej zakrystią. Od południa przylega prostokątna kruchta ujęta w wieże na planie kwadratu/zachodnią znacznie mniejszą/. Korpus nawowy w układzie bazylikowym, nawa główna, transept, prezbiterium tworzą układ krzyża łacińskiego. Wschodnia wieża czterokondygnacyjna. Dachy nad kościołem dwu- i jednospadowe, wieże wieńczą smukłe, ceglane iglice. Elewacja frontowa z głównym wejściem z ozdobną wimpergą, okulusem wypełnionym rozetą i szczytem arkadkowym ze sterczynami. Wieża opracowana podobnie, zakończona ażurowym ośmiobokiem, ujętym w narożach sterczynami i iglicą również ujętą sterczynami. W 1962 r. kościół pokryto blachą (na miejsce starej dachówki). Remonty przeprowadzane na bieżąco. W 2018 r. wykonano projekt budowlany w celu uzyskania pozwolenia na remont elewacji. Stan zachowania dobry.

9. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

9.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Sztabin wykonała w 2018 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych w postaci zbioru kart adresowych. Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe, uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2019 r. zostanie wykonana gminna ewidencja stanowisk archeologicznych;

- uzupełnianie ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

9.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „*Programu opieki nad zabytkami Gminy Sztabin*” na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

9.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy, zgodnie z Uchwałą Nr VIII/29/2015 Rady Gminy Sztabin z dnia 17 czerwca 2015 r.

W latach 2016-2018 Gmina Sztabin udzieliła dotacji celowych dla:

- 1) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Mateusza w Jaminach w kwocie 25.000 zł na remont muru cmentarnego, bramy i kaplic,
- 2) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. Zwiastowania NMP w Krasnymborze w kwocie 25.000 zł na remont bramy i ogrodzenia oraz odnowienie elewacji kościoła,

- 3) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Jakuba Apostoła w Sztabinie w kwocie 18.450 zł na opracowanie dokumentacji projektowej remontu kościoła,
- 4) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. Zwiastowania NMP w Krasnymborze w kwocie 6.550 zł na remont drzwi wejściowych do kościoła,
- 5) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Jakuba Apostoła w Sztabinie w kwocie 14.000 zł na konserwację pomnika Joachima Chreptowicza,
- 6) Parafii Rzymskokatolickiej p.w. Zwiastowania NMP w Krasnymborze w kwocie 11.000 zł na opracowanie dokumentacji projektowej remontu kaplicy p.w. św. Rocha.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

- rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- renowacja obiektów zabytkowych będących własnością Gminy,
- uporządkowanie zieleni i oznakowanie nieczynnych cmentarzy oraz mogił wojennych na terenie gminy; stanowią one ważny element krajobrazu kulturowego. Miejsca te odznaczają się wyjątkowym charakterem „sacrum”, wpływają na określenie „genius loci” danej miejscowości. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy czy podziały narodowościowo – społeczne.

9.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych, organizacji festynów itp.

Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów przez które przebiega. Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, w tym torfowiska uznane są za unikatowy teren w skali Europy, bogata flora i fauna, nieskażone środowisko, Kanał Augustowski ze śluzą w Dębowie, przykłady umocnień Linii Mołotowa, charakterystyczne dla tego terenu obiekty architektury drewnianej, ciekawe stylowo budownictwo sakralne, dziedzictwo niematerialne wielu kultur, postaci historyczne, położenie komunikacyjne, stanowią o jej znacznej atrakcyjności turystycznej. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo. Przebiegające przez teren gminy szlaki bazują na wspomnianych walorach i stanowią szczególną formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz

implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Wśród licznych szlaków turystycznych przebiegających przez teren Gminy Sztabin, warto wymienić:

- ❖ *Szlak pieszy*: Krasnoborki - Jasionowo - Krasnybór - Jastrzębna Pierwsza - Kamienna Stara - Kamienna Nowa, długości 25 km, na terenie gminy obejmuje miejscowości i budowle związane z rodem Chreptowiczów, liczne miejsca pamięci związane z postaniem styczniowym, I i II wojną światową.
- ❖ *Szlak pieszy*: Małowista - Trzyrzeczki - Leśniczówka Trzyrzeczki, dł. 10 km, przebiega przez interesujące tereny BPN, na całej trasie można spotkać liczne bunkry radzieckie z 1942 r., stanowiące Grodzieński Rejon Umocniony - fragment „Linii Mołotowa.

Szlaki rowerowe:

- *czerwony* - "Podlaski Szlak Bociani", jest znakowanym szlakiem rowerowym województwa podlaskiego, należącym do sieci Zielonych Szlaków - Greenways w Polsce. Dzięki tablicom informacyjnym umieszczonym na szlaku można poznać życie i zwyczaje bociana białego oraz dowiedzieć się o atrakcjach turystycznych dostępnych wzdłuż trasy. Przez teren gminy przebiega odcinek dł. 126 km: TYKOCIN - Laskowiec - Gugny - Osowiec Twierdza - Goniądz - Dolistowo - Jasionowo - Dębowo - Jaminy -Sztabin – WILKOWNIA,
- *niebieski im. Karola Brzostowskiego*, długości 44,3 km: WILKOWNIA -Balinka - Jastrzębna PKP - Krasnybór -Lebiedzin – Krylatka - Podcisówek - Huta – Janówek - Kunicha - SZTABIN, obejmuje tereny tzw. Rzeczpospolitej Sztabińskiej, najstarszy obiekt sakralny Suwalszczyzny, liczne kapliczki i krzyże przydrożne, miejsca związane z powstaniem styczniowym 1863 r. i II wojną światową oraz urokliwe tereny Puszczy Augustowskiej,
- *zielony*, dł. 78,3 km: AUGUSTÓW - Jastrzębna – LIPSK, od wsi Wrotki przebiega skrajem otuliny BPN, prowadzi przez wieś Jaminy (drewniany kościół z końca XVIII wieku), Czarniewo, Czarny Las, Sztabin, Krasnybór (gotycko-renesansowy kościół) i dochodzi do wsi Jastrzębna. Dalej wiedzie przez Ostrowie Biebrzańskie, Nowy Lipsk i kończy się w Lipsku,
- *niebieski II*, dł. ok. 57 km AUGUSTÓW – MIKASZÓWKA. Ciekawe miejsca na szlaku to m.in rezerwaty przyrody („Stara Ruda”, „Kozi Rynek”, „Kurjańskie Bagno”, „Starożyn”), uroczyska leśne, gdzie znajdują się pamiątki po powstaniu 1863 r. oraz walkach II wojny światowej, puszczańskie osady z drewnianymi zabudowaniami, zabytkowe śluzy Sosnowek i Mikaszówka. Przebiega przez gminy Augustów (gm. miejska), Sztabin i Płaska. Umożliwia poznanie najbardziej osobliwych, pierwotnych partii Puszczy Augustowskiej,

- *Pierścień rowerowy Suwalszczyzny* (część południowa) R-65. Trasa zaczyna się w Dowspudzie, wiedzie przez Sztabin, a kończy w Żegarach. Jej długość to 176,2 km. Szlak przebiega przez tereny o dużych wartościach przyrodniczych oraz miejsca związane z historią regionu. Przebiega on przez gminy: Płaska, Sztabin, Bargłów Kościelny, Augustów,
- *niebieski Rzeki Netty*, dł. 39,7 km, biegnie przez gminy: Augustów, Bargłów Kościelny i Sztabin. Jego trasa prowadzi z Białobrzegów wzdłuż rzeki Netty i Kanału Augustowskiego do śluzy Sosnowo,
- *żółty, "Nowy Świat"* dł. 10 km: Kopytkowo - Jasionowo - Dębowo – Polkowo, szlak obejmuje uroczysko "Nowy Świat", wydmy, śluzę i tereny malowniczego Kanału Augustowskiego,
- *czerwony - "Suwalski Gigant"* - to międzyregionalny szlak dł. 217 km, z Jastrzębnej (przystanek PKP) przez Sejny do Rakówka koło Gołdapi, biegnący wzdłuż granic Rzeczypospolitej Polskiej, wiążący Kotlinę Biebrzańską z puszczańską Równiną Augustowską, morenami sejneńskimi i dalej przez północną Suwalszczyznę, przez Puszcze Romincką do Gołdapi Na terenie gminy przebiega m.in. przez: Przystanek PKP Jastrzębna – Hruskie – Wilkownia,
- *Baśniowy Szlak Suwalszczyzny*, związany z urodzoną w Suwałkach Marią Konopnicką. Ustanowiono na nim 7 przystanków zwanych Wioskami Bajek, Wioska Darów Lasu jest przystankiem najbardziej wysuniętym na południe. Znajduje się na terenie gminy we wsi Kopiec, a patronami Wioski Darów Lasu są krasnoludek Modraczek i Jagodowy Król, który występuje w utworze Marii Konopnickiej „Na jagody”,
- ✓ *Szlak kajakowy KANAŁ AUGUSTOWSKI – BIEBRZA*, o długości 34,2 km prowadzi z Augustowa do rzeki Biebrzy, dalej do Narwi,
- ✓ *Szlak wodny Króla Stefana Batorego*, ustanowiony przez króla w XVI w., prowadzi przez rzeki i kanały województw: mazowieckiego, warmińsko-mazurskiego, kujawsko-pomorskiego, pomorskiego, podlaskiego; na terenie gminy obejmuje Kanał Augustowski ze śluzą Dębowo,
- ✓ *Szlak kajakowy Rogożynek – Ruś*, dł. ok. 150 km, rzeką Biebrzą, między innymi prowadzi przez tereny gminne,
- *Szlak Konny Puszczy Augustowskiej*, dł. 246 km. Jest to szlak umożliwiający rajdy wielodniowe przez tereny najciekawsze krajobrazowo i upamiętnione historycznie. Prowadzi z Biebrzańskiego Parku Narodowego przez Puszcze Augustowską do Wigierskiego Parku Narodowego. Zawiera kilka pętli i odnóg doprowadzających do stadnin i miejsc na popas. Najdłuższy, 88 km odcinek stanowi ogromną pętlę w krajobrazach leśnych i łąkowych wzdłuż Kanału Augustowskiego, rzeki Sajownicy, jeziora Sajno i sztabińskich ozów,

- o Nadleśnictwo Augustów wytyczyło 1800 m. *ścieżkę dydaktyczną* „Kozi Rynek”, która umożliwi poznanie wielu faktów i ciekawostek z życia puszczańskiego lasu oraz zachwycić się jego pięknem. Na 22 przystankach można dowiedzieć się o mieszkańcach lasu, zasadach jego pielęgnowania czy prowadzonej gospodarce łowieckiej. Miejscem szczególnym na ścieżce jest mogiła powstańców z 1863 r.,
- o W październiku br. w Jaminach nastąpiło uroczyste otwarcie szlaku historyczno - przyrodniczego „*Śladami naszych przodków*”.

Powstaje on dzięki współpracy Stowarzyszenia Inicjatyw Lokalnych „Biebrza” oraz Jamińskiego Zespołu Indeksacyjnego. Utworzony szlak, którego kolejne etapy zostaną zrealizowane w 2019 r., pozwoli bliżej zapoznać się z bogactwem historycznym i poznać urokliwe zakątki okolicznych miejscowości parafii Jaminy oraz przypomni zapomniane dzieje przodków.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków, ścieżek dydaktycznych czy punktów obserwacji ornitologicznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki np. tematyczny szlak obejmujący wszelkie produkty regionalne związane np. z gastronomią. Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki - znikające z naszego pejzażu budownictwo drewniane, którego różnorakie przykłady znajdziemy tutaj w niemal każdej miejscowości, czy mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, gdzie indziej w kraju w takiej ilości nie występujące i już niemal znikające, kapliczki i krzyże przydrożne, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej, wskazane byłoby – mimo, że znajdują się na już przebiegających szlakach - utworzenie specjalnego szlaku lub ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z dawną zabudową wsi czy różnymi formami architektonicznymi niewielkich budowli kultowych, jakimi są wspomniane kapliczki. Warte rozważenia jest utworzenie szlaków questingowych, których tematyka dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości np. związanych z miejscem urodzenia znanych ludzi – lekarz, działacz niepodległościowy, aktor - pochodzących z gminy. Takie szlaki pozwoliłyby wzbogacić już istniejącą ofertę poznawczą walorów gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów do celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Szczególnych szans dla takiego projektu należałoby upatrywać w kończącej się już perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2014 – 2020 oraz wsparciu dla Turystyki z programu COSME. Program ma wydzielone środki finansowe, przeznaczone na promocję turystyki kulturowej, wsparcie rozwoju nowych form turystyki, rozwój markowych regionalnych produktów turystycznych, wsparcie dla

transportu rowerowego.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa i której liczne przykłady znajdziemy w terenie, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich, dla których to dom drewniany czy zagroda stanowiąc może swoiste logo na rynku turystycznym, może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

9.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”.

10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Sztabin wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy w Sztabinie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

11. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach

ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy,

- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba utworzonych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie

ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Podlaski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.wuoz.bialystok.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Podlaskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Podlaskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70%

ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.wrotapodlasia.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia, wykonaniu trawników, czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków.

Witryna internetowa: <http://www.wfosigw.bialystok.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

1) Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020; Oś priorytetowa VIII. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”. Celem osi priorytetowej jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W ramach działania realizowane są inwestycje dotyczące zarówno ochrony zabytków, jak też rozwój zasobów kultury. Wsparcie ukierunkowane na zachowanie dziedzictwa dotyczy prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów) zarówno nieruchomości, jak i ruchomych oraz otoczenia zabytkowych obiektów.

2) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.